

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ДОНЕЦКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ДОНБАССКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

**Республиканской
очно-заочной научной конференции**

«НАУКА И МИР В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ»

20 ноября 2015 г.

г. Макеевка

УДК 80(06)+81(06)

ББК 81.2

*Печатается по решению ученого совета Донбасской национальной академии
строительства и архитектуры. Протокол № 3 от 30.11.2015 г.*

Наука и мир в языковом пространстве: сб. науч. трудов Республиканской очно-заочной научной конференции (20 ноября 2015 г.). – Макеевка, 2015. – 644 с. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://donnasa.ru/inform.php?lng=r&pid=2468&art=2469>.

Сборник содержит 160 научных работ участников Республиканской очно-заочной научной конференции «Наука и мир в языковом пространстве» (Макеевка, 20 ноября 2015 г.).

Материалы представлены по таким тематическим направлениям: «Теоретико-методологические и прикладные проблемы филологии»; «Ономастика Донбасса»; «Язык как отражение духовных и этнокультурных ценностей»; «Межкультурная коммуникация: проблемы и перспективы»; «Методика преподавания лингвистических дисциплин: традиции и инновации»; «Язык и средства массовой информации», каждое из которых состоит из двух частей: 1) работы учёных-лингвистов, литературоведов, культурологов, методистов, педагогов (собственные и в соавторстве); 2) статьи и тезисы аспирантов, магистрантов, студентов, учащихся 10–11 классов под руководством преподавателей.

Издание заинтересует учёных-филологов, педагогов, студентов, учащихся, а также широкий круг читателей.

Редакционная коллегия:

Горохов Е. В.	– председатель оргкомитета, ректор академии, д.т.н., профессор;
Зайченко Н. М.	– проректор по учебной работе, д.т.н., профессор;
Муцанов В. Ф.	– зам. председателя оргкомитета, проректор по научной работе, д.т.н., профессор;
Назим Я. В.	– проректор по научно-педагогической работе и международным связям, к.т.н., доцент;
Левченко В. Н.	– проректор по научно-педагогической и воспитательной работе, к.т.н., профессор;
Назар Р. Н.	– заведующий секцией языковой подготовки и межкультурной коммуникации кафедры прикладной лингвистики и этнологии, к.ф.н., доцент;
Новикова Ю. Н.	– доцент секции языковой подготовки и межкультурной коммуникации кафедры прикладной лингвистики и этнологии, к.ф.н., доцент;
Стифеева А. А.	– начальник отдела дополнительного образования и воспитательной работы (Управление образования администрации Старобешевского района).

специфічна особливість ломоносовської поезії во многом предопределила творчість М. Лермонтова і Ф. Тютчева.

Закономірно, що в одическому творчестві М. Ломоносова формується особливий стиль, характеризується високою ступенню метафоризації і гіперболізації, «високою» лексикою. «Бурний» слог поета-творця передполагає «ліричний беспорядок», обумовлений «паренієм» мислі, котра пронизувала час і простір.

Ломоносовський одический стиль, несомненно, во многом определил и стиль эпохи, который нашел отражение и способность, как отмечал И. Серман, «оживать снова и снова, в разные эпохи у разных поэтов» [4, с. 182].

Литература

1. Ломоносов М. В. Избранное / М. Ломоносов. – М. : Советский писатель, 1984. – 307 с.
2. Покотилова О. И. Предшественники Ломоносова в русской поэзии XVII-го и начала XVIII века / О. И. Покотилова // Сб. М. В. Ломоносов. – Спб., 1911. – С. 10–16.
3. Прокопович Ф. Сочинения / Ф. Прокопович. – К.: Думка, 1961. – 381 с.
4. Серман И. З. Поэтический стиль Ломоносова / И. З. Серман. – М. –Л. : Наука, 1966. – 257 с.
5. Тынянов Ю. Н. Ода как ораторский жанр // Ю. Н. Тынянов. Поэтика. История литературы. Кино. – М. : Наука, 1977. – С. 217–233.

ТЕМПОРАЛЬНІ СИНТАКСЕМИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ КАЗКАХ

Сердюкова Тетяна Ігорівна,
кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови і загального мовознавства

Чебанова Марина Олегівна,

магістрант кафедри української мови і загального мовознавства

Луганський державний університет ім. Тараса Шевченка

Поняття часу є одним з основних філософських понять, яке людина не може сприймати безпосередньо, а лише за подіями, які його наповнюють. Будь-яка подія протікає в часі, а синтаксеми з цим значенням є виразниками темпоральних відношень. Відтак, одним із важливих напрямків дослідження в сучасній синтаксичній теорії є аналіз темпоральних синтаксем, до складу яких входять насамперед дієслова, категорійним значенням яких є процесуальність.

Функціональний багатоаспектний аналіз мінімальних синтаксичних одиниць є одним з актуальних завдань сучасного мовознавства. Вивченню граматичної категорії часу присвячено праці В. Виноградова, К. Городенської,

А. Грищенко, Н. Гуйванюк, Г. Почепцова, В. Русанівського та ін. Проблеми семантичної категорії темпоральності (темпоральної синтаксеми) досліджували О. Бондар, О. Бондарко, І. Вихованець, А. Загнітко, З. Іваненко, М. Мірченко, М. Степаненко та ін.

Аналіз наукової літератури показав, що серед малодосліджених аспектів є питання семантичних типів та морфолого-синтаксичних варіантів темпоральних синтаксем. У цьому плані потребує ґрунтовного вивчення сукупність цих синтаксем як визначального різновиду компонентів речення, яка разом із предикатом формує чимало типів речень української мови, а тому без усебічного дослідження цієї мінімальної одиниці не можна глибоко пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці.

Метою нашого дослідження було обрано темпоральні синтаксеми як окремі мовні одиниці в українських та російських народних казках.

Казка є фундаментальним жанром усної народної поетичної творчості, це епічний, переважно прозаїчний художній твір авантюрного, чарівного або побутового характеру в більшості своїй з установкою на вигадку. Це можуть бути повчальні розповіді про тварин, птахів, рептилій, чарівні казки, побутові й авантюрні повісті, сатиричні анекдоти.

У наш час зростає потреба в порівняльно-історичних дослідженнях, особливо українських та російських казок, оскільки в їхній структурі, композиційних елементах, дійових особах, сюжетах, мотивах багато спільного. Це пов'язано з тим, що протягом багатьох століть російський та український народи перебували в тісних стосунках у різних сферах життя, у тому числі й у мовному питанні, що зумовлює лексичну і структурно-граматичну близькість між ними [8, с. 21].

Специфіка категорії темпоральності полягає в тому, що вона лінгвістично інтерпретує фундаментальну онтологічну і світоглядну категорію часу. Онтологічний час уособлює динаміку світу, усі складники якого зазнають постійних незворотних змін. Цю фундаментальну ознаку відображає й мова. Вершинна граматична семантика мовного знака, через яку реалізується система мови, предикативність, має в структурі єдиний онтологічний змістовий компонент – темпоральність.

Уживання термінів *темпоральність*, *темпоральний*, запроваджене О. Бондарком, це система граматичних форм, які використовують для вираження відношень дії до моменту мовлення чи до часу іншої дії (якогось моменту, крім моменту мовлення). Об'єктивний час відображається в мові не лише в системі часових форм дієслова, а й за межами цієї системи [2, с. 15].

Семантичні варіанти темпоральних синтаксем ґрунтуються на системі бінарних опозицій одночасність/різночасність явищ як визначальному для часової сфери протиставленні. Усі значення й відтінки темпоральних синтаксем охоплюють применниково-відмінкові форми. І. Вихованець виокремив 38 применників української мови, що беруть участь у творенні категорії темпоральності [3, с. 18]. Це, зокрема, применники *близько*, *в/у*, *від/од*, *впродовж/упродовж*, *вслід за/услід за*, *слідом за*, *до*, *з/із*, *за*, *між/межи*,

поміж/помежи, на, над, перед, під, по, при, проти, серед/посеред, через, напередодні, наприкінці, о/об, одночасно з/одночасно із, під час, пізніше/пізніш, після/після, протягом, раніше/раніш, у процесі/в процесі, у ході/в ході тощо. У поєднанні з повнозначними словами вони доповнюють основний зміст речення новою інформацією і виступають носіями додаткової предикативності [3, с. 27]. У такому випадку прийменник – аналітична синтаксична морфема – переводить субстантив із синтаксичної субстантивної позиції в позицію адverbіальну (прислівника), указуючи на характер семантико-синтаксичних відношень між вихідними елементарними простими реченнями, відношень одночасності та різночасності явищ, їх неозначеної й означеної тривалості.

Дослідження народних казок свідчить про те, що дія в них відбувається в різних часових відрізках. Найчастіше значення часу в казках позначено синтаксемами неозначеної та означеної часової попередності *до + ім. у Р. в.* Синтаксеми *до + ім. в Р. в.* неозначеної часової попередності вказують на найширше й недиференційоване передавання в часі. Лексичний склад підпорядкованих слів широкий і різнорідний, включає іменники темпоральної та нетемпоральної семантики, на позначення періодів доби: «*Лежить він сам аж до ночі, нема в трупарні нікого*». (Багач і бідняк) [10, с. 23], «*Сидів, сидів, а як надійшла північ, заснув і спав до першої години ночі*». (Скляна гора) [10, с. 25], «*Так тривало до самого вечора*» (День святих Петра і Павла) [10, с. 29].

У російській мові синонімічним до українського прийменника *до* є прийменник *к*, він теж сполучається з іменниками на позначення періодів доби *к + ім. у Д. в.*: «*День клонится к вечеру, делать нечего - надо идти домой*» (Гуси лебеди) [9, с. 56], «*К утру молодец ударился об пол и сделался соколом*» (Финист – ясный сокол) [9, с. 7].

Синтаксема *перед + ім. в О. в.* означає близькість дії до якогось наступного часу чи події. До їх складу входять іменники часової й нечасової семантики. Іменники часової семантики називають частини доби: «*Заздалегідь перед днем святих Петра і Павла люди за старих часів дуже ретельно готувалися, зокрема білили хати, прибирали і на подвір'ях, і всередині осель*» (День святих Петра і Павла) [10, с. 28].

У російській мові наявний прийменник *перед*, який лексично й семантично повністю відповідає його аналогу в українській мові.

Синтаксема *під + ім. в З. в.* указує на час, що безпосередньо передує тому часовому відрізку, який означений прийменниковим іменем, вона означає відносно близьку попередність щодо часового орієнтира. Оформлення часової семантики цієї синтаксеми пов'язане з іменниками на позначення періодів життя: «*Та під старість сили покинули осла, і він став нездатний до роботи*» (Бременські музиканти) [10, с. 15].

У російській мові синонімічним до українського прийменника *під* є прийменник *под*. У досліджуваних казках цей прийменник сполучається з іменниками на позначення періодів життя: «*Старик то был бедный; хотелось ему отдать сына в науку, чтоб смолodu был родителям своим на утеху, под*

старость на перемену, да что станешь делать, коли достатку нет!» (Хитрая наука) [9, с. 35].

Типовою для казок на позначення неозначеної часової наступності є синтаксема *через + ім. у 3. в.*, до складу якої входять тільки іменники з часовою семантикою днів тижня: «Одяг на себе другий кожух — знову лізе, лізе... Та через день подерся і той» (Дерево до неба) [10, с. 6].

Синтаксема *через + ім. у 3. в.* набуває значення дистрибутивності, якщо в ролі атрибутивного елемента виступає займенник *деякий*: «Через деякий час у село, про яке йде мова, приїхав той самий владика, що цана в попи висвятив» (Аби гроші-гріха не буде) [10, с. 105].

У ролі поширювачів виступають кількісні займенники: «Через якийсь час вибрався найстарший син сторожувати» (Скляна гора) [10, с. 26].

У російській мові наявний прийменник *через*, який лексично й семантично повністю відповідає його аналогу в українській мові. У казках цей прийменник сполучається з іменниками на позначення:

– місяців: «Через місяць приїхав царевич с молодою супругою; встреча была торжественная: музыка играла, в пушки палили, в колокола звонили, народу собралось столько, что хоть по головам ступай!» (Вещий сон) [9, с. 63];

– років: «Сослужи нам службу – останься здесь и ровно через год в этот самый день собери на стол» (Чудесная рубашка) [9, с. 230].

Широко побутують у казках синтаксеми *на + ім. у 3. в.*, у яких прийменник *на* вносить тільки йому властивий семантичний відтінок: у якій би часовій формі не вживалося дієслово при синтаксемі, час, на який воно вказує, завжди мислиться як майбутній по відношенню до дії означуваного слова. У таких синтаксемах найчастіше виступають лексеми на позначення:

- днів, тижнів, місяців: «Гей, старий воркоте, що з тобою приключилося, чого насупився, наче середа на п'ятницю?» (Бременські музиканти) [10, с. 16];

- частин доби: «Оце недавно приходили троє хлопців проситися на ніч, але злякались тебе і повтікали» (Сандалії-скороходи) [10, с. 26].

У російській мові наявний прийменник *на*, який лексично й семантично повністю відповідає його аналогу в українській мові, він сполучається з іменниками на позначення частин доби: «Вот на вечерней заре обрядился Иван» (Марья-краса-долгая коса) [9, с. 416], «Утром на другой день богатыри не идут на охоту» (Безногий и слепой богатыри) [9, с. 59].

Слід зазначити, що в казках відчутне протиставлення довших одиниць часу як несуттєвих, нейтральних, одиницям коротшим, із яких вони складаються. Так, якщо йдеться про час, вимірюваний у роках, то йому протиставляється відрізок, вимірюваний у днях як більш значимий; останньому ж протиставлено дрібніше членовані проміжки, виражені в хвилинах.

Зіставлення синтаксем в українських і російських народних казках свідчить, що вони мають однакову структуру, а їхнє конкретне наповнення – ряд незначних відмінностей, що й творить індивідуальний портрет синтаксису.

Література

1. Бондар О. І. Лінгвістична категорія часу як відображення реального часу / О. І. Бондар // Мовознавство. – 1986. – № 2. – С. 41–45.
2. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. – Л. : Просвещение, 1967. – 76 с.
3. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 288 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підр. / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису / А. П. Загнітко. – Горлівка : ГДПШМ, 2004. – Ч. 1. – 2004. – 228 с.
6. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення : монографія / З. І. Іваненко. – К. : Вища школа, 1981. – 142 с.
7. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – К. : Вищ. школа, Головне вид-во, 1981. – 143 с.
8. Леута О. І. Старослов'янська мова : підр / О. І. Леута . – К. : Вищ. школа, 2001. – 225 с.
9. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева: в 3 т. – М. : Государственное Издательство Художественной литературы (Гослитиздат), 1957. – Т. 1. / Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа. – 669 с.
10. Українські народні казки / За ред. М. Дорошенко. – Львів : «Каменяр», 1966. – 279 с.